

TAŞKÖPRİZADE KEMALEDDİN MEHMED VE ŞERH-İ EHADİS-İ ERBAIN ADLI
ESERİ*

*TASKOPRIZADE KEMALEDDİN MEHMED AND HIS WORK NAMED
COMMENTARY OF THE FORTY HADITH*

Yakup POYRAZ*

Mustafa Sefa ÇAKIR**

Öz

Taşköprülü Ailesi, Osmanlı tarihinde hizmetleri ve eserleriyle önemli bir yere sahiptir. Arapça erbain hadis, Farsça çihil hadis olarak isimlendirilen kırk hadis türü divan edebiyatı içerisinde çokça eser üretilen türlerden birisidir. Biz de bu makalemizde kadılık, kazaskerlik gibi devlet görevlerinin yanı sıra şairlik vasfı da bulunan Taşköprizade Kemaleddin Mehmed'i ve onun Şerh-i Ehadis-i Erbain adlı eserini ele aldık. Eserin müellifi, ailesi ve kırk hadis türüyle ilgili bilgilere yer verdik. Çalışmamızın sonunda da eserden örnek bir parça sunduk.

Anahtar Kelimeler: 17. yüzyıl, Taşköprizade Kemâlî, Şerh-i Ehadis-i Erbain, kırk hadis, divan edebiyatı.

Abstract

Taşköprülü Family have an important place with their services and works in Ottoman history. Forty hadith" type which is called "erbain hadis" in Arabic and "çihil hadis" in Persian and produced much works in divan literature is one of a type. We have discussed Taşköprizâde Kemaleddin Mehmed who did some tasks for state such as kadi and kazasker and had the poet qualifications as well and his work named "Şerh-i Ehadis-i Erbain" in this article. We have included information about the author and his family and the type of forty hadith. At the end of our study, we present an exemplary piece of work.

Keywords: 17th century, Son of Taşköpri Kemali, Commentary of the Forty Hadith, forty hadith, divan literature.

Giriş

Taşköprizâdeler, Osmanlı ilim ve kültür mirasında önemli bir yere sahiptir. Ailenin ilk meşhur siması Hayreddin Halil Efendi'dir (ö. 1475). Halil Efendi, Kastamonu, Bursa ve Edirne'de eğitim gördükten sonra müderris olarak Taşköprü'ye dönmüş, Fatih Sultan Mehmed kendisini Sahn Medresesine davet ettiği halde ilmi

* Bu makale, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda hazırlanan "Taşköprizade Kemaleddin Mehmed Bin Ahmed'in Şerh-i Ehadis-i Erbain Tercümesi (Metin-İnceleme)" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

** Araş. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

çalışmalarına burada devam etmiş bir âlimdir. Oğlu Muslihuddin Efendi (d. 1453) II. Bayezid tarafından şehzadelîği zamanında Yavuz Sultan Selim'e hoca tayin edilmiştir. Kısa bir süre Halep kadılığı yapmış olmakla birlikte ömrünün çoğunu müderrislikle geçirdi ve 1529'da İstanbul'da vefat etti. Kemaleddin Mehmed'in dedesi olan Muslihuddin Efendi ilmi kişiliğinin yanında şiirle de uğraşmış ve şiirlerini "Hilmî" mahlasıyla yazmıştır (İpşirli, 2011; 154).

Muslihuddin Efendi'nin oğlu ise ailenin en tanınmış şahsiyeti ve Kemaleddin Mehmed'in de babası olan Ebu'l Hayr lakaplı İsmâuddin Ahmed Efendi'dir (d. 1495). Ahmed Efendi çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim görmüştür. Temel dersleri babasından almış daha sonra Bursa ve İstanbul'daki birçok ilim adamından ders almıştır. Medreselerde yirmi yıl kadar hocalık yaptıktan sonra 1545'te Bursa kadılığına getirilmiş, daha sonra Sahn Medreselerinde ders vermiştir. 1551'de İstanbul kadılığına getirilen Ahmed Efendi, iki yıl kadar bu görevi yaptıktan sonra yakalandığı bir hastalık neticesinde gözlerini kaybettikten sonra emekliye ayrılmıştır (Duman, 2004; 48).

Ahmed Efendi'nin telif ettiği eserlerden ikisi oldukça önemlidir. Bunlardan biri, İslam ilimleri tarihi niteliğindeki Miftâhu's- Saâde ve Osmanlı dönemi âlimlerinden 521 kişiyi anlattığı eş-Şekâiku'n- Nu'maniyye'dir. Bunların yanı sıra kelim, fıkıh, tefsir, ahlak, Arap dili ve edebiyatı gibi alanlarda otuza yakın eseri vardır (İpşirli, 2011; 152).

Taşköprüzade ailesi kadılıktan ziyade müderrisliği tercih etmiş ve eser üretmiş. Şiir, edebiyat, hat gibi alanlarla ilgilenmişlerdir.

Taşköprüzade Kemaleddin Mehmed

Kemâleddin Mehmed Efendi her ne kadar babasının gölgesinde kalmış olsa da, ailenin en tanınmış ikinci ismidir. 1553 yılında İstanbul'da doğdu. Doğumu hakkında kaynaklarda başka bir bilgi bulunmamaktadır. Kemâleddin Mehmed Efendi ilk başta babasından ve onun arkadaşlarından ders aldı. Özellikle uzun süre Şeyhülislam Ebu's-Su'ûd Efendi'den tefsir okudu ve yardımcılığını yaptı. Nakşibendi şeyhlerinden Hafız Ahmed Buharî ve Aziz Mahmud Hüdayî'den de istifade edip ilmini geliştirdi. O, kendi ifadesiyle ömrünü ulûm-ı arabiyye ve edebiyeyi tahsille geçirmiştir.

1576'da Unkapanı, 1582'de Yeni Ali Paşa medreselerine müderris oldu. 1588'de Sahn-ı Seman medreselerinden birine, 1590'da da Şehzade Mehmed Medresesi'ne tayin edildi. On beş sene kadar müderrislik yaptıktan sonra kadılık yapmaya başladı. Bu göreve 1591'de Üsküdar'da başladı. Ardından Üsküdar, Halep ve Şam kadılıkları da yaptı. 1598'de kısa bir süre Bursa kadılığı yaptıktan sonra Kahire kadılığına atandıysa da oraya gitmeden tekrar Bursa'yla görevlendirildi. 1603'te de İstanbul kadılığına getirildi. Yine aynı yıl Anadolu kazaskerliğine tayin edildi. Aralıklarla bu görevini 1611'e kadar sürdürdü. 1612'de Rumeli kazaskerliğine getirildi.

Bu görevi sırasında çok eleştirilen bir fetva verdi. III. Mehmed'in 1595'te tahta çıkışında on dokuz şehzadesini boğdurmasının neden olduğu yoğun tepkinin ardından I. Ahmed'in saltanatı başlarında kardeş katline son verilerek hanedanın en büyük üyesinin tahta çıkması uygulamasına geçilmişti. II. Osman, kardeşi şehzade Mehmed'i bertaraf etmeye karar verip Şeyhülislam Hoca Esad Efendi'den katil fetvası talep etmiş lakin Esad Efendi buna cevaz vermemiş bunun üzerine padişah muhtemelen şeyhülislamlık vaadiyle Rumeli Kazaskeri Kemâleddin Efendi'den fetva almıştı. Bu durum dönemin âlimleri tarafından tepkiyle karşılanmış ve makam hırsıyla sergilenen bir hareket olarak algılanmıştır.

Kemâleddin Efendi, 1621'de II. Osman'ın Leh seferine katılmış ancak yolda hastalanmış ve İstanbul'a dönmesine müsaade edilmiştir. Dönerken Tuna nehri kenarında İsakçı'da vefat etmiş. Naaşı İstanbul'a getirilip Âşık Paşa Camii mezarlığında babasının yanına defnedilmiştir (İpşirli, 2011; 153).

Kadılık, kazaskerlik, müderrislik gibi görevlerin yanı sıra birçok ilmi esere ve tercüme eserlere imzasını atmış olan Kemâleddin Mehmed Efendi şiirlerinde de Kemalî mahlasını kullanmıştır. Şerh-i Ehadis-i Erbain adlı eserinde geçen bir beyitte yine bu mahlası kullanmıştır:

El aub eyle Kemâlî ol Őehe dâim du'â
Kim du'â-yı hayrı anun efdal-i ezkârdır

Eserleri

Babası Ahmed Efendi'nin ünlü eseri Miftâhu's- Saâde ve Misbâhu's- Siyâde'yi bazı ekleme ve Őerhlerle iki cilt halinde Mevzuâtü'l- Ulûm ismiyle Arapça'dan Türkçe'ye tercüme etmiştir. Fakat henüz metnin aslıyla çevirisi arasında bir karşılaştırma yapılmamıştır. Mümin Çevik bu eseri sadeleştirek 1975 yılında yayımlamıştır.

Yine Arapça'dan yaptığı İbn Abdulberr'in Kitâbu'l- İstiâb fî Marifeti'l- Ashâb isimli eserini tercüme etmeye I. Ahmed'in hocası Sâfi Mustafa Efendi'nin bıraktığı yerden devam etmiş lakin vefatından dolayı yarım kalmıştır. Eser, ashâbın hayatı hakkındadır.

Bunların yanı sıra Tarih-i Kaht-ı Mısır tercümesi, Ebussuud Efendi'nin tefsirinden Kehf Suresi'ne yazdığı haşiye, İddetü Ashabi'l- Bidaye ve'n- Nihaye fî Tecridi Mesâili'l- Hidâye, Mecdeddin Cemal el-İslam'ın Arapça Kasîde-i Tebriye'sinin Zariâtü'l-Vüsûl adıyla tahmisi, Tahmis-i Kaside-i Bürde, Risale-i Hüseyin Vaiz Tercümesi, Őehname, bir de kendisinin olup olmadığı ihtilafı olan Tarih-i Sâf (Tuhfetü'l Ahbâb) eserlerini zikredebiliriz.

Hadis ve Tarihi Süreci

Hadis kelimesi birçok anlama sahiptir. Lügat anlamı olarak hem eskinin zıddı yeni, hem söz hem de haber gibi anlamlara gelmektedir. İstilahta ise Hz. Muhammed'in (s.a.v) sözleri için kullanılır. Bazı âlimler O'nun fiil ve halleri anlamını da içeren 'sünnet' kavramı yerine de kullanmışlardır (Koçyigit, 1998: 5).

Hazret-i Peygamberin tüm söz ve fiilleri ilk günden itibaren tüm inananlar tarafından oldukça önemsenmiş, ilgi ve heyecanla takip edilmiştir. Hadislerin yazılması daha Hazret-i Peygamber hayattayken başlamıştır. Yazının yaygın olmamasına ve yazma imkânlarının kısıtlı olmasına rağmen sahabeden hadisleri yazarlar olmuştur. Hz. Ali, Cabir bin Abdullah, Abdullah bin Abbas bunlardandır.

Sahabe kendi döneminde, Hazret-i Peygamberden işitmediği bir hadisi işitmek ya da ezberindeki bir hadisten tam emin olmak için uzun yolculuklar yaparak başka sahabelerle görüşmüştür. Sahabeden sonra tâbiîn denilen bir sonraki nesilde de bu tür yolculuklar kendini göstermiş hatta belki daha fazlası bu dönemde gerçekleşmiştir. Çünkü sahabe çeşitli bölgelere dağılınca sahip oldukları ilimleri de oralara götürmüş oldular. Dolayısıyla bir kimsenin bu çeşitli bölgelere seyahat edip oralardaki sahabeyle görüşmeden hadisleri elde etmesi mümkün değildi (Karadavi, 2008: 136).

Hazret-i Ömer hadisleri toplamayı düşünmüş ama bu Kuran'ın ihmaline neden olur endişesiyle vazgeçmiştir. Emevi halifesi İkinci Ömer (H. 61-101), birçok hususta takip etmeye çalıştığı büyük cediti tarafından düşünülmüş ama hayata geçmemiş olan bu işi başlattı ve kısmen de başardı.

Hadislerin zayi olacağı korkusuyla onların toplanması için adımlar attı. Hâkimiyeti altındaki yerlere gönderilip dolaştırılması için hadisleri kitaplar şeklinde toplamaları maksadı ile ikinci Ömer'in Sa'd b. İbrahim ile İbn Şihâb el-Zuhrî'den de talepte bulunduğu söylenir. İbn-i Hacer tarafından zikredilen Ebû Nuaym'ın İsfahan Tarihi'ne göre Ömer, ayrıca hâkimiyetinin muhtelif kısımlarında yaşayan muhaddislere ne kadar hadis mevcutsa hepsini kitap halinde toplamaları için bir genelge yazmıştır (Sıddıki, 1966: 31).

Hicri üçüncü asır ise hadis tedvininde zirve dönem olmuştur. Nesilden nesile aktararak gelen hadisler Ahmed bin Hanbel, Buhârî, Müslim, Ebu Davud gibi âlimler tarafından bu alanda otorite kabul edilebilecek kitaplar haline getirilmiştir. Hadis âlimleri bu hadisleri bazen haftalar aylar süren yolculuklar neticesinde toplamışlardır. Bu dönemden sonra ise genelde bu eserler üzerinden gidilmiş daha sonraları da zaten şerh ve haşiye geleneği oluşmuştur.

Kırk Hadis Geleneği ve Edebî Yönü

Arapçada erbain hadis, Farsçada çihil hadis ve Türkçede de kırk hadis olarak anılan bu gelenek H. 2./M. 7. yüzyılda ilk örneklerini vermiştir. Kırk hadis çalışmaları yine bir hadis vesilesiyle ortaya çıkmıştır. Söz konusu hadisin ufak değişikliklerle beraber farklı rivayetleri vardır ve yaklaşık olarak şöyledir; “Ümmetimin dini işlerine dair kırk hadis derleyen kimseyi Allah Teâlâ fakihler ve âlimler topluluğu arasında diriltir” (Aclunî, 1988: 246). Senedi zayıf olsa da bu hadis oldukça ilgi görmüş ve yüzyıllar boyu âlim, şair birçok insan kırk hadis derlemesine gitmiş ve bu tarz eserler meydana getirmiştir.

Türün en meşhur örneği sayabileceğimiz eserin müellifi İmam Nevevî'dir. O da bu hadisin zayıf olduğunu kabul etmiş ve farklı bir gerekçe göstererek, “Resulullah'tan duyduklarını iyice öğrenip onu duymayanlara aynen nakledenlerin Allah yüzünü ağartsın” diye dua ettiğini ve benzeri rivayetleri belirtmiştir (Nevevî, 1990: 18).

Yazıldığı bilinen ama mahiyeti hakkında bilgi bulunmayan ilk kırk hadis Abdullah bin Mübarek tarafından kaleme alınmıştır. Daha sonra ise Muhammed bin Eslem, Hasan bin Süfyan, Dârekutni, İbn Hacer el-Askalani gibi âlimler bu geleneği devam ettirmiştir.

Arap edebiyatındaki eserlerin hemen hepsi mensur olarak kaleme alınmıştır ve nadiren manzum parçalara rastlanır. Bu durum Arapçadaki eserlerin daha çok ulema ve şeyhler tarafından kaleme alınmış olması ve bu tür eserlerde esasen edebi bir gayeden ziyade ilmi ve didaktik bir amacın güdülmesi nedeniyledir. İlk dönemlerinde sadece ilmi bir boyutu olan bu çalışmalar gelenek oturduktan sonra edebî bir boyut da kazanmıştır (Karahan, 1991: 21).

Hicri beşinci yüzyıldan itibaren Fars edebiyatında da örnekleri verilen kırk hadislerin en önemlileri Abdurrahman Câmî'nin ve nesir-nazım karışık yazılan Hüseyin Vaiz Kaşifî'nin kitaplarıdır. Fars edebiyatında kırk hadisler genellikle nesir-nazım karışık veya manzum olarak kaleme alınmıştır. Abdülkadir Karahan, Fars edebiyatındaki kırk hadislerin iki önemli özelliğinden bahseder. Bunlardan ilki, ilk

ürünlerden itibaren bu eserlerin dini karakterinin hemen yanında kuvvetli bir edebi yönün de olması, hatta edebi vasıflarının zamanla öne geçmesidir. Karahan bunu, İran zekâsında şiir ve sanata olan kabiliyet ve istidat, âlim ve sufilerle birlikte şair ve ediplerin bu konuya ilgi duyması ve anılan türü, kuru bir halden çıkarma eğilimiyle açıklar. İkinci özellik ise, Şii âlim ve ediplerin kaleme aldıkları eserlerde, daha çok Hz. Ali'nin faziletleri, imameti ve menkıbeleri hakkındaki hadislerin toplanmış olmasıdır (Karahana, 1991: 94).

Edebiyatımızda Kırk Hadis

Müslümanların teşkil ettiği ve dini motiflerin güçlü olduğu bir toplumda Hazret-i Peygamberin hadislerinin konu edinilmesi doğal bir durumdur. Hadislerin edebi oluşu ve Hazret-i Peygamberin beliğ bir lisana sahip olması da durumu kolaylaştırmıştır. Divan edebiyatının herhangi bir şiirinde bazen bütün olarak, bazen de telmih yapılarak hadisler zikredilmiştir. Örneğin, Tûrabî'nin şu beytinde olduğu gibi;

Cehd idüp nefsin hevâsından berî it sen seni

Men 'aref sırrına ir kim bu nihâyetdir sana

Şair bu beyitte Hz. Muhammed'in "Men arefe nefsehu fekad arefe rabbehu." yani "Nefsini bilen Rabbini bilir." hadisine işaret etmiştir. Aşağıdaki beyitte de hadis bütün olarak geçmiştir, şair "Ölmeden önce ölünüz." hadisini aynen zikretmiştir;

Aşkiyâ ölmezden ön öl kim hadîs-i aşkda

Âşıkın şânındadır mûtû ve kable en-temût

Kırk hadis türü ise yukarıdaki bölümde de izah ettiğimiz gibi zaten başlı başına bir alandır. Arap edebiyatında genelde mensur olan kırk hadis çalışmaları Fars edebiyatında mensur-manzum karışık hale gelmiştir. Bu hâl bizim edebiyatımızda ise manzuma doğru kaymış ve tamamen manzum hale gelecek kadar yerleşmiştir. Diğer edebiyatların hiçbirinde manzum kırk hadis çalışmaları bu derece öne çıkmamıştır. Bu da göstermektedir ki medeniyetimizde şiirin büyük bir önemi vardır.

Türkçede ilk kırk hadis tercümesi, 1358'de Harezmi şairlerinden Kerderli Mahmud bin Ali'nin kaleme aldığı her biri on hadis olmak üzere dört babdan oluşan Nehcü'l- Ferâdis isimli eserdir. Eserin beş yazma nüshası tespit edilmiş bunlardan Süleymaniye kütüphanesinde bulunan nüshanın bir önsözle birlikte tıpkıbasımı yapılmıştır. Ondan sonraki yüzyıllarda da kırk hadis çalışmaları gelişerek devam etmiştir.

Yine ilk eserlerden Kemâl Ümmî'nin Kırk Armağan isimli eseri önemlidir. On beşinci yüzyılda tercüme edilmiş olan eser bu türün en orijinal örneklerinden biridir. Eser, yaklaşık 200 beyitlik bir mesnevidir ve ölüm hakkındaki bir hadisin şerhidir. Aynı yüzyılda Nevayî de Câmî'nin Çihil Hadis eserini kıtalar halinde çevirmiştir.

Edebiyatımızda kırk hadis çalışmalarının yanı sıra az da olsa yüz hadis çalışmaları da vardır. Gül-i sad-berk olarak adlandırılan bu türe örnek olarak Latîf Abdullah Çelebi'nin (ö. 1582) Subhatü'l-Uşşâk isimli eseri örnek verilebilir.

Osmanlı Dönemi Kırk Hadis Çalışmaları

Kırk hadis eseri ortaya koyanlar içerisinde şairler önemli bir toplam oluşturur. Bu aynı zamanda kırk hadis çalışmalarının şiirle ne kadar iç içe olduğunu da göstermektedir. Her asırda mutlaka büyük şairler tarafından yapılmış kırk hadis çalışması vardır (Avcı, 2007: 10).

Ali Şîr Nevâî, Hazînî, Usûlî, Melâmî Dede, Fuzûlî, Nev'î, Âşık Çelebi, Hâkânî, Okçu-zâde, Nâbî, Hikmetî, Bursalı İsmail Hakkı, Seyyid İbrâhim, Köstendilli Şeyhî, İbrâhim Hanif gibi isimler bu dönemde kırk hadis üzerine eser üretmiş kimselerdendir.

Cumhuriyet Dönemi Kırk Hadis Çalışmaları

1925 yılında Meclis Kur'an meali ve bazı İslami eserlerin tercümesi kararı alır. Bu eserler arasında "Sahih-i Buhari" de vardır. Bu görev dönemin âlimlerinden Ahmed Naîm'e (1872/1925) verilir. Fakat kendisi eserin tamamını tercüme edemedi ve vefat eder ve daha sonra bu tercüme işini Prof. Dr. Kamil Miras devralır ve bitirir. Tamamlanan Buhari tercümesi, 12 cilt ve bir de fihrist olarak hizmete sunulur.

Cumhuriyet döneminde çalışması bulunan diğer kişilerse: Harputlu Kemâleddin (1866-1936), Hasan Basrî Çantay (1887-1964), A. Hamdi Akseki (1887-1951), Kaşıkçı Ali Rıza'dır (1883-1969) (Karahan, 1991: 311).

Bunların yanı sıra son dönem şairlerimizden de hadis çalışmalarına ilgi duyanlar olmuştur. Necip Fazıl "101 Hadis", İsmet Özel de "40 Hadis" isimli kitaplar neşrederek bir nevi bu geleneği sürdürmüştür.

Kırk Hadis Üzerine Bilimsel Çalışmalar

Kırk hadis konusu Cumhuriyet Dönemi bilim hayatında da ilgiyle karşılanmış ve bu alanda oldukça fazla sayıda çalışma yapılmıştır.

Abdülkadir Karahan; Kırk Hadis Tercümelerine Umûmî Bir Bakış ve Ankaralı İsmail Rüsûhî'nin Tercüme-i Hadîs-i Erba'în'i, Hadîs-i Erba'în Nev'inin Doğuşu ve Âmilleri, Tercüme Edebiyatından Nümûneler Üzerine Çalışmalar I: Câmî'nin Erba'în'i ve Türkçe Tercümeleri, Tercüme Edebiyatından Nümûneler Üzerine Çalışmalar II: Türk Edebiyatında Arapçadan Nakledilmiş Kırk Hadis Tercüme ve Şerhleri, Hakanî'nin Kırk Hadis Tercümesi, Abdurrahman Câmî'nin Seyyid Osmanzâde Tarafından Tercüme Edilmiş Bilinmeyen Bir Kırk Hadîs Tercümesi gibi birçok makale ve İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadîs isimli bir kitaba sahiptir.

Ahmet Sevgi; Âşık Çelebi'nin Kırk Hadîs Tercümesi Üzerine Bir İnceleme, Azmî'nin Hadîs-i Erba'în Tercümesi, Mevlânâ Cemâl Efendi'nin Manzûm Kırk Hadîs Tercümesi, Câmî'nin Kırk Hadîs'i'nin Türkçe ve Arapça Manzûm Bir Tercümesi Üzerine, Müfid'in Arapça Manzûm Kırk Hadîs Şerhi gibi makaleler yazmış ve Molla Câmî'nin Erba'în'i ve Manzûm Türkçe Tercümeleri, Tuhfetü'l-İslâm (Manzûm Kırk Âyet ve Kırk Hadîs Tercümesi) gibi eserler ortaya koymuştur.

Sadık Cihan'ın da Nüzhet Ömer Efendi ve Hadîs-i Erba'în Tercümesi, Şeyhî ve Hadîs-i Erba'în Tercümesi gibi makalelerinin yanı sıra Kemaleddin Efendi'nin babası Ahmed Efendi'nin 'Letaifü'n-Nebî' isimli Kırk Hadîsi üzerine bir makalesi de vardır.

Hasan Akay, Nâbî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi'ni; Hasan Aksoy, Mustafa Ali'nin ve Fevrî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümeleri'ni; Sebahattin Küçük,

Münîf'in Kırk Hadis Tercümesi'ni; Âlim Yıldız, Okçu-zâde Mehmed Şâhî ve Manzûm Kırk Hadîs Tercümesi: Ahsenü'l-Hadîs'i makalelerine konu edinmişlerdir.

Buraya alabildiklerimizin dışında da çalışmalar yine yapılmıştır.

Taşköprîzade'nin Şerh-i Ehadis-i Erbain Adlı Eseri

A. Eserin Yazılış Sebebi ve Yılı

Taşköprîzade, Anadolu kazaskerliğinden yeni ayrıldığı, kendi ifadesiyle uzlette padişaha dua ile meşgul olduğu bir zamanda dönemin padişahı I. Ahmed'in tercüme emrini almıştır. Tercüme edeceği eser Farsça olarak kaleme alınmış ve birer rubai ile açıklanmış Hz. Ali hakkındaki kırk hadistir. Tercümeye başladıktan sonra ise görür ki eserin içindeki hadislerin çoğu Şia tarafından Hz. Ali'ye muhabbet izharı için uydurulmuş hadislerdir. Taşköprîzade ne kadar övülse de Hz. Ali'nin bu övgüleri hak edeceğini, ancak Hz. Peygamber'e hadis uydurmanın da ne kadar tehlikeli bir iş olduğunu belirtir ve "Kim kasten benim adıma bir yalan uydurursa cehennemdeki yerini hazırlasın" hadisini zikreder. Bu sebeple de hepsini tercümeye cüret gösteremeyeceğini söyleyerek sahih olanları tercüme etmek üzere izin alır.

Eserin sonunda, istinsah kaydında tarih olarak 10 Muharrem 1021 verilmiştir. Bu tarih miladi olarak 13 Mart 1612'dir. Metnin içerisinde bir beyitte de Sultan Ahmed Camii'nin başlangıcıyla ilgili 1610 (H. 1018) yılı bir beyitte tarih olarak verilmiştir. Bu da gösteriyor ki eser padişaha 1610 ile 1612 yılları arasında bir tarihte sunulmuştur.

B. Eserin Sunulduğu Padişah

Daha önce de değindiğimiz gibi eserin Farsça aslından tercüme edilmesini I. Ahmed istemiştir. Dönemi daha iyi tahlil etmemiz açısından padişahla ilgili kısa bir bilgi vermekte de fayda görüyoruz.

I. Ahmed, 1590'da Manisa'da dünyaya gelmiştir. Babası Sultan III. Mehmed'in 1603'te vefatı üzerine 13 yaşında tahta çıkmıştır. Daha sonra Taşköprîzade'nin fetvasıyla eski haline dönecek olan kardeş katli yasasını kaldırmış, yerine en büyük kardeşin tahta geçmesini sağlayan ekber-erşed sistemini getirmiştir. Kendisi de kardeşi Mustafa'yı öldürmemiş kendisinden sonra kardeşi padişah olmuştur.

Padişahlığı döneminde Zitvatorok Antlaşması, Safevilerle Sadrazam Nasuh Paşa Antlaşması, Ramazanoğulları Beyliği'ne son verilmesi gibi önemli siyasi gelişmeler yaşanmıştır.

Bahtî mahlasıyla şiirler yazmıştır. İstanbul'a getirttiği ve gördüğü bir rüya sebebiyle geri gönderdiği kadem-i şerif içinde bir ukde olarak kalmış, 'Peygamberimizin mübarek kademi' şeklinde bir sorguç yaptırmış ve bunu sarığına takmıştır. Bununla ilgili yazdığı mısralar oldukça meşhurdur:

N'ola tâcum gibi başumda götürsem dâim

Kadem-i nakşını ol hazret-i şâh-ı rusülün

Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sahibidür

Ahmedâ turma yüzün sür kademine o gülün

1610 yılında Sultan Ahmed, kendi isminin verdiği ve Osmanlı mimarisini içerisinde zirve eserlerden biri olan caminin temel atma merasimini gerçekleştirmiştir. İncelediğimiz eser içerisinde Taşköprîzade de 'Tarih-i İbtida-i Cami-i Şerif' başlıklı bir

manzume yazmıştır. Bu manzume içerisinde de ebced hesabıyla tarih düşmüştür. “İnehâ hayru’l-cevâmi” ifadesinde harfler ve ebced karşılığı şöyledir; Elif= 1, Nun= 50, He= 5, Elif= 1, Hı= 600, Ye=10, Ra= 200, Elif= 1, Lam= 30, Cim= 3, Vav= 6, Elif= 1, Mim= 40, ‘Ayn= 70.

Toplamda; 1+50+5+1+600+10+200+1+30+3+6+1+40+70= 1018

Hicri takvimde 1018’i miladi takvime çevirdiğimizde 1610 yılına ulaşıyoruz ki bu da caminin temelini atıldığı tarihi göstermektedir. Caminin inşaatı 1617 yılında bitmiş ve hem Taşköprüzade’nin hem de I. Ahmed’in hocalarından olan dönemin önde gelen şahsiyetlerinden Aziz Mahmud Hüdayî’nin katılımıyla açılmıştır. Sultan Ahmed, bundan 5 ay sonra 27 yaşında vefat etmiş ve caminin yanındaki türbeye defnedilmiştir.

C. Eserin İçeriği

Taşköprüzade sadece sahih olanları tercüme etmek üzere izin aldıktan sonra eserin içinden Hz. Ali ile ilgili kendi ifadesiyle sıhhatli olmaya yakın on hadis seçer. Bunun üzerine diğer üç halife için de onar hadis ekleyerek eseri yine kırk hadis olarak padişaha sunmaya karar verir. Yazar, diğer hadisleri de kütüb-i sitteden ve başka bazı muteber hadis kitaplarından aldığını belirtir. Mehmed Efendi’ye göre böylelikle hem padişahın fermanındaki emir hasıl olacaktır hem de eser daha faydalı hale gelecektir.

Taşköprüzade eseri dört bölüme ayırmıştır ve bölümlerin her birini ‘devha’ yani büyük, ulu ağaç olarak adlandırmış ve hadisleri de ‘semerat-ı tayyibat’ yani temiz, güzel meyveler olarak tavsif etmiştir. Bu adlandırma tarzındaki incelik Divan Edebiyatı ürünlerinde görebileceğimiz zarafettir.

D. Eserin Üslubu

Eserin üslubunu iki yönden ele alabiliriz; ilmî ve edebî. Çalışmamızı ilgilendiren taraf edebî olan kısmıdır. Eserin ilmî boyutunun, dönemin hadis anlayışının vs. alanın uzmanlarınca değerlendirilmesinde, hatta bunun da başka tez ve makalelere konu olmasında fayda görüyoruz. Ancak biz de buna eserde geçtiği şekliyle ve kısaca değinecek olursak; her hadisin kim tarafından rivayet edildiği zikredilmiş ardından anlamı Türkçe manzum olarak verilmiş ve özetleme yoluyla da şerh edilmiş, açıklanmıştır.

Dönem itibariyle dilin Arapça ve Farsça etkisinde olması, hele de ilmiye sınıfına mensup kişilerin bunları bilmesi normaldir. Şiir de o gün için padişahın köleye, şeyhülislamdan kazaskere, demirciden marangoza herkes tarafından takip edilir, takip bir yana icra dahi edilirdi. Dolayısıyla yaşadığı dönemde kazaskerliğe kadar yükselmiş, toplumun önde gelenlerinden olan birinin hadisleri şiirle ele alış biçimi hem o gün için hem de bizler için ilgi çekici, merak uyandırıcıdır.

Eserin genel olarak ağır bir dili olduğunu söyleyebiliriz. Eserin dilini iki kısımda incelemek mümkün; ilki, hadislere kadar olan giriş bölümü diyebileceğimiz kısım ve diğeri hadislerden itibaren olan kısım. Baş taraflarda ağır bir dil görüyoruz ki aslında bu da ustaca bir yöntem. Şöyle ki; divan edebiyatında genelde konuya göre bir dil benimsenmiştir. Örneğin, kasidelerin dili büyükleri anmaya elverişli olacak şekilde ağır olurken gazellerin dili daha hafif ve sadedir. Müellif de eserin ilk kısmında gerek Hazret-i Peygamberden bahsederken gerekse devrin padişahından bahsederken böyle ağır bir dil, uzun tamlamalar ve emek isteyen bir üslup benimsemiştir. Bu bölümde zaman zaman Farsça beyitler de kullanmıştır. Hadislerle beraber de metne daha çok Arapça girmiştir. Hadisi açıklarken kullandığı dil ise açık ve anlaşılırdır.

Eserden Örnek Bir Parça

Devhatü's-sâniye: Ömerü'l-Fârûk radiyallahu te'âlâ 'anh hakkında vârid olan ehâdîs-i şerîfe beyânındadır.

El-hadîsü'l-evvel: 'An Utbe bin 'Âmir radiyallahu te'âlâ 'anh kâle, kâle Resûlullah sallallahu te'âlâ 'aleyhi ve sellem; Lev kâne nebiyyun ba'dî lekâne 'Ömer ibnu'l-Hattâb.

Didi hatm-i rusûl habîb-i Hudâ

Ol kim engüştü itdi şakk-ı kamer

Ben gidüb sonra bir nebî gelse

Vâsıl olurdu ol makâma 'Ömer

Bu hadîs-i şerîf kitâb-ı Mesâbîh'de ve kitâb-ı Riyâzu'n-Nadra'da mezkûrdur. Ahmed ve Tirmizî tahrîc eylemişlerdir. 'Utbe bin 'Âmir radiyallahu 'anh rivâyet idüb buyurur ki;

Resûl-i ekrem sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Hazret-i 'Ömer hakkında buyurmuşdur ki; Eger benden sonra bir nebî gelse ol nebî 'Ömer ibnu'l-Hattâb olurdu. Ya'ni 'Ömer nübüvvet ahlâkının ekserini câmi' olub nebî olmasına mâni' olan ben hâtemi'n-nebiyyîn olduğumdur ki Hak benim dînimi müebbed ve sâir edyân gibi mensûha olmakdan selâmet ile esâsı müeyyed u müşeyyed olmuşdur. Bu hadîs-i şerîfe Hazret-i 'Ömer ki kemâl-i 'uluvv derecesine işâret ve derece-i enbiyâya karîne-i beşâret vardır radiyallâhu te'âlâ 'anhu ve ardâhu (Çakır, 2013: 51,52).

Sonuç

Taşköprüzade Kemaleddin Mehmed, I. Ahmed'in talebi üzerine tercüme etmek için aldığı eseri içerisinde uydurma hadisler olduğu gerekçesiyle tamamıyla tercüme etmemiş, eserin içerisinden Hz. Ali ile ilgili on hadis almıştır. Daha sonra Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'la ilgili de onar hadis alarak bir kırk hadis şerhi meydana getirmiştir. Tercüme için padişahın kendisini seçmesi, yaşadığı dönemde kadılık ve kazaskerlik gibi görevler yapmış olmasının yanında şiire ve Arapça, Farsça gibi dillere hâkim olmasıyla ilgilidir. Eser içerisinde manzumelerin bulunmasının yanında üslûbu açısından da edebî bir kıymet taşımaktadır. Çalışmamızda kırk hadis türü üzerinde de durulmuş ve divan edebiyatı içerisindeki yeri ele alınmıştır. Ortaya koyduğumuz ve incelediğimiz metin üzerinde bilimsel çalışmalar yapmaya da açıktır.

KAYNAKÇA

- ACLUNÎ, 1988. *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs Amme'stehera Mine'l-Ehâdîsi Alâ Elsineti'n-Nâs*, Lübnan-Beyrut.
- ÇAKIR, Mustafa Sefa, 2013. *Taşköprizade Kemaleddin Mehmed Bin Ahmed'in Şerh-i Ehadisi Erbain Tercümesi (Metin-İnceleme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DUMAN, Ali, 2004. "Taşköprüzâde Ahmed Efendi ve Mevzu'âtü'l-'Ulûm'da Yer Alan usul ve Fıkh ile İlgili İlimler", Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt, 3, Sayı, 5, ss. 47-64.
- İPŞİRLİ, Mehmet, 2011. "Taşköprüzâde Kemaleddin Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt, 40, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- KOÇYİĞİT, Talat, 1998. *Hadis Tarihi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KARADAVİ, Yusuf, 2008. *Sünneti Anlamada Yöntem*, İstanbul: Nida Yayıncılık.
- SİDDİKİ, Muhammad Zubayr, 1966. *Hadis Edebiyatı Tarihi*, İngilizceden tercüme eden: Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul: İrfan Yayınevi.
- NEVEVÎ, 1990. *Kırk Hadîs Tercüme ve Şerhi*, Trc.: İbrahim Hatiboğlu, İstanbul: İnsan Yayınları.
- KARAHAN, Abdülkadir, 1991. *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadîs*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- AVCI, İsmail, 2007. *Hazîni'nin Manzum Şerh-i Hadîs-i Erbaîn Tercümesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.